

David Parrott, *The Business of War: Military Enterprise and Military Revolution in Early Modern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, 429 str.

Na prvi pogled, nova knjiga Davida Parrotta bavi se prilično uskom i specijalističkom temom - vojnim poduzetništvom u 16. i 17. stoljeću. No upravo ta neuobičajena, gotovo egzotična tema omogućuje svježju perspektivu niza važnih problema novovjekovne povijesti. Ne samo da Parrottova studija dovodi u pitanje mnoge od uvriježenih stavova vojne povijesti, nego baca novu svjetlost na jednu od najvećih tema historiografije o novom vijeku, a to je proces nastanka centralizirane i birokratizirane "moderne" države. Stoga odmah treba reći: ovdje se radi o iznimno važnoj knjizi, možda čak kapitalnom djelu.

Parrottov revizionizam uvelike je posljedica specifičnog kuta gledanja na inače dobro poznate događaje, odnosno povijest europskog ratovanja u 16. i 17. stoljeću. Taj period, obilježen dugotrajnim ratnim sukobima među kojima je zacijelo najvažniji Tridesetogodišnji rat (1618-1648), Parrott ne interpretira iz uobičajene perspektive vladara i državnih institucija. Njegov pristup je nekonvencionalan, jer vojnu povijest ovog perioda sagledava iz perspektive ne-državnih oružanih snaga, odnosno plaćeničkih trupa i "vojnih poduzetnika" (*military enterprisers*) koji su ih organizirali i vodili. Drugim riječima, umjesto da se koncentriraju na širenje kompetencija države nad vojskom, na kojima inzistira tradicionalna vojna povijest, Parrott istražuje upravo privatni kapital u ratu, odnosno razne oblike "privatno-javnog partnerstva" koji su bili od presudne važnosti za europsko ratovanje u novom vijeku. Taj privatni kapital, odnosno "vojno poduzetništvo" Parrott definira vrlo široko: ono obuhvaća ne samo regrutiranje i opremanje plaćeničkih trupa, nego i proizvodnju i distribuciju hrane, opreme i oružja svim vojnim snagama.

Prvi značajan doprinos ove studije temeljita je analiza niza zanemarenih problema vojne povijesti, u prvom redu načina regrutiranja plaćeničkih trupa, njihove učinkovitosti te opskrbe. Rekonstruirajući oblike regrutiranja plaćenika, Parrott pokazuje razne oblike privatno-javnog

partnerstva, od gotovo potpuno privatnih vojski koje su u cjelini unajmljivali vladari, sve do situacija u kojima su plaćenici služili samo kao dopuna trupama regrutiranim od države. Kroz brojne primjere ova studija ukazuje na često zaboravljenu činjenicu da su plaćenici, dakle neki oblik privatne vojske iznajmljene državi, činili ogromnu većinu vojnih snaga u Europi 16. i 17. stoljeća. Štoviše, Parrott u svom revizionizmu ide i korak dalje, tvrdeći da su plaćenici činili *elitni* dio europskih vojnih snaga. Jedan od najzanimljivijih dijelova knjige je detaljna analiza njihove vojne učinkovitosti, iz koje jasno proizlazi da su plaćenici bili daleko od stereotipa slabo obučanih i demoraliziranih marginalaca. Upravo obratno, često se radilo o visoko profesionalnim i kohezivnim jedinicama sa specifičnim osjećajem časti i kolektivnog identiteta. Parrott ističe da su neke od navodno "najmodernijih" vojski novog vijeka, poput švedskih trupa u Tridesetogodišnjem ratu ili nizozemske vojske u ranom 17. stoljeću, većinom sačinjavali upravo plaćenici. Zapravo i ne čudi da su profesionalni vojnici, često veterani mnogih kampanja, bili sposobniji od državnih regruta i usvajali taktičke i tehnološke inovacije koje se smatra ključnim dijelom tzv. "vojne revolucije." Unatoč njihovoj važnosti i učinkovitosti, plaćenici su u vojnoj povijesti zanemareni, a često ih se proglašavalo gotovo barbarskim anakronizmom koji je prevaziđen navodno kvalitetnijim i lojalnim stajaćim vojskama tipičnima za "moderne" državu. U zanimljivom ekskurzu u intelektualnu povijest Parrott rekonstruirao dugu tradiciju europske političke i vojne misli koja je bila izrazito nesklona plaćenicima, a koja duboko utječe na historiografiju do danas. Naime, mnogi utjecajni mislioci osuđivali su vojnike koji se bore za novac, a često se pojavljivao i politički argument, tj. ideja da je unajmljivanje plaćenika samo nužno zlo, jer su od njih navodno bolje vojske sastavljene od građana koji se bore za vlastite vrijednosti i ideale. Iz toga je proizašlo i duboko ukorijenjeno uvjerenje o neučinkovitosti plaćenika koji su predstavljani kao vojnici sumnjive lojalnosti, neskloni da se bore za cilj koji nije zaista njihov, dapače, koji su skloni produljivati sukob kako bi ostvarili veći profit.

No, Parrottova tema daleko je šira od samih plaćeničkih trupa, jer su vojni poduzetnici igrali ključnu ulogu i u ostalim aspektima ratovanja. Opskrba oružjem i vojnom opremom također je uglavnom bila u rukama privatnih poduzetnika koji su sklapali ugovore s državom, a najznačajniji među njima stvorili su ogromne međunarodne mreže specijalizirane za financiranje vojnih pothvata i vojnu industriju. Dapače - i tu je Parrott ponovno provokativno originalan - tijekom 16. i 17. stoljeća postojao je jasan trend da se udio države smanjuje u ovom tipu podrške državnim vojnim snagama. Razlog je jednostavan, a dovođi u pitanje niz prešutnih pretpostavki koje povjesničari imaju o državnom aparatu u novom vijeku. Naime, države su ovakvom aranžmanu, koji je naizgled slabio njihove prerogative, pribjgle zato što je privatni sektor bio daleko uspješniji nego sama državna administracija. Privatni sektor je bio daleko učinkovitiji ne samo u proizvodnji opreme i oružja te opskrbi vojske, nego i u samom regrutiranju trupa. Kao što Parrott upozorava, države novog vijeka ne bi uopće bile sposobne za dugotrajne i skupe vojne sukobe poput Tridesetogodišnjeg rata da su za regrutaciju trupa i vojnu proizvodnju koristile isključivo vlastite resurse. Takvi sukobi bili su mogući upravo zbog jakog utjecaja privatnog sektora s njegovim superiornim resursima, kapitalom i međunarodnim kontaktima. Naravno, treba naglasiti da gotovo nijedan od privatno-javnih aranžmana tipičnih za vojno poduzetništvo nije značio potpuno odricanje od državne kontrole, već su vladari uvijek zadržavali neku vrstu nadzora, iako su ponekad unajmljivali čitave privatne vojske, regrutirane, opremljene i opskrbljivane privatnim kanalima.

Nakon analize raznih oblika vojnog poduzetništva i naglašavanja njegove važnosti, Parrott ga stavlja u dijakronijsku perspektivu, opisujući njegove promjene kroz vrijeme. Veliki pomak koji zamjećuje može se sažeti na sljedeći način: dok je 16. stoljeće obilježeno klasičnim modelom plaćeničkog vođe koji je regrutirao i opremao trupe za unaprijed isplaćen novac svog unajmitelja, u 17. stoljeću pojavljuje se novi fenomen vojnog poduzetnika koji ulaže vlastiti kapital u regrutiranje, opremu i opskrbu trupa, te takav gotovi

“proizvod” nudi unajmitelju za značajno veći profit. Do ovog važnog pomaka došlo je zbog promjene prirode rata. Naime, od kasnog 16. stoljeća periodi kontinuiranog ratovanja značajno se produljuju. Dok su ratovi ranog 16. stoljeća trajali nekoliko godina i sastojali se od nekoliko kampanja, ratovi 17. stoljeća pretvorili su se u sukobe koji su trajali decenijama (očiti primjeri su Tridesetogodišnji, Kandijski ili Veliki Bečki rat). To je transformiralo načine na koje je rat vođen, a uvelike objašnjava i fenomen koji se često naziva “vojnom revolucijom.” Ta revolucija, po Parrottu, nije se sastojala samo iz tehničkih i taktičkih inovacija, koje se inače naglašavaju, nego upravo iz tog značajnog produljenja perioda ratovanja. Naravno, dugotrajni, pa stoga i skuplji i zahtjevniji ratovi pogodovali su razvitku vojnog poduzetništva, jer su omogućili veće i stabilnije profite privatnim poduzetnicima.

Parrott naglašava da su privatno-javna partnerstva igrala značajnu ulogu u organiziranju i održavanju vojne sile europskih vladara sve do sredine 18. stoljeća. I to je revizionistička teza, jer je tradicionalna historiografija smatrala da je iskustvo Tridesetogodišnjeg rata ukazalo na neučinkovitost vojnog poduzetništva i definitivno usmjerilo vladare prema isključivo državnim vojskama. Iako je nakon 1650. doista vidljivo jačanje državne kontrole, treba imati na umu da je naglo okretanje prema državnim vojskama uvelike privid nastao zbog specifične retorike novovjekovnih političkih i vojnih teoretičara, koji su naglašavali apsolutni autoritet vladara. Traktati iz ovog perioda pružaju iskrivljenu sliku rata; točnije rečeno, dok minuciozno razrađuju tehničke i taktičke detalje ratovanja gotovo uopće ne spominju središnje pitanje, a to su financije. Čitajući vojne priručnike tog vremena stječe se dojam - koji je zaveo mnoge povjesničare - da sve trupe regrutira i financira država, a njima zapovijedaju oficiri koji su imenovani od vladara i rade za državnu plaću. O masovnom sudjelovanju privatnog kapitala i plaćenika u vojnim snagama nije se govorilo, jer je neosporna vlast nad vojskom doživljavana kao jedan od ključnih znakova suvereniteta. Takvo predstavljanje rata, odnosno šutnja o njegovoj profitabilnoj strani, odgovaralo je

i vojnim poduzetnicima kojima je bilo u interesu da se o njihovim motivima govori kroz tradicionalne kategorije viteštva i službe vladaru, a ne zarade. Parrott stoga naglašava da sredina 17. stoljeća uopće nije takva razdjelnica kao što se često misli. Ako se može govoriti o promjeni, ona se sastojala iz svojevrstnog restrukturiranja vojnog poduzetništva. Iako je u periodu od 1650. do 1750. jasan trend prema jačanju stajaćih državnih vojski, s druge strane povećavanje broja trupa učinilo je njihovu opskrbu i opremanje zahtjevnijim no ikada prije i dovelo do novog procvata tog aspekta vojnog poduzetništva. Tek sredinom 18. stoljeća, iz više razloga koji sežu od novog shvaćanja suverenosti do tehnoloških inovacija, doista dolazi do polaganog gašenja vojnog poduzetništva čije funkcije preuzima državna administracija (iako i tu opstaju neke značajne iznimke u proizvodnji vojne opreme i oružja).

Parrott ne prihvaća ni konvencionalnu ideju o "kraju vojne povijesti", odnosno o tome da je s državnim vojskama dosegnuta posljednja faza u odnosu države prema ratovanju. Sagledavajući cjelinu europske povijesti, napominje da je privatno-javno partnerstvo normalno bilo stanje stvari, a da je isključivi državni monopol nad vojskom zapravo iznimna situacija koja postoji tek nekoliko posljednjih stotina godina. I ne samo to: u posljednjih nekoliko decenija vojno poduzetništvo počelo se vraćati. Već osamdesetih i devedesetih godina 20. stoljeća razne korporacije su u Africi koristile prave privatne vojske, a danas najveća vojna velesila svijeta, SAD, u Iraku i Afganistanu naveliko koristi plaćeničke kompanije poput Blackwatera te ima ugovore s privatnim kapitalom za proizvodnju opreme i oružja. Stoga Parrott zaključuje da su vojske regrutirane i opskrbljivane isključivo od države zapravo anomalija unutar europske povijesti, i to anomalija koja dolazi svom kraju.

No, Parrottovi uvidi ne mijenjaju samo ustaljene interpretacije vojne povijesti. Oni također imaju značajne posljedice po jednu od najvažnijih tema historiografije novog vijeka, a to je razumijevanje nastanka "moderne" centralizirane i birokratizirane države. Naime, upravo je rat tradicionalno doživljavan kao ključan uzrok transformacije državnog

aparata. Smatralo se da je rastući pritisak financiranja sve skupljih ratova i sve većih vojski u novom vijeku doveo do nevidenog rasta državne administracije i državnih sredstava represije. Ta direktna kontrola nad svim aspektima oružanih snaga doživljavana je kao ključno obilježje "apsolutističke" države, znak njene "modernosti." Drugim riječima, pretpostavka tradicionalne historiografije jest da je moderna država svoj "monopol na legitimno nasilje" mogla ostvariti samo kroz direktnu kontrolu nad sredstvima nasilja, odnosno oružanim snagama. Stoga je državna vojska doživljavana kao prirodan i logičan izraz "apsolutističke države", nužna posljedica njena povijesnog razvitka. Parrott dovodi ovu interpretaciju u pitanje, jer ukazuje da su se novovjekovne države uvelike oslanjale na privatne resurse pri vođenju rata, dapače, da su ti privatni resursi bili daleko učinkovitiji od državnih. No zapravo nema proturječnosti između rasta vojne moći države i snažnog privatnog poduzetništva u vojnim poslovima. Tradicionalno gledište doživljava javnu i privatnu moć kao nešto što se međusobno isključuje, kao suprotnosti, što ne mora biti slučaj. Naime, upravo je privatno poduzetništvo u službi države omogućilo rast njene moći do razina koje inače vlastitim snagama nikada ne bi uspjela postići. Vojno poduzetništvo izgleda kao anakronizam, prepreka "prirodnom" razvoju države, samo ako se inzistira na tradicionalnoj ideji o državi kao instituciji s monopolom na legitimno nasilje. No, zadaća države može se shvatiti i na drugačiji način, a to je da za svoje svrhe mobilizira ne samo vlastite već i privatne resurse, na taj način ostvarujući "heterogeni" autoritet koji ipak može biti ogroman i stalno rasti. Ovo je mnogo točnija dijagnoza onoga što se događalo u 16. i 17. stoljeću.

Parrottove teze sjajno se nadopunjuju s mnogim recentnim studijama koje su tradicionalnu sliku "apsolutističke" države novog vijeka dovele u pitanje na više razina. Postao je jasan ogroman jaz između namjera državne administracije i njihove realizacije; otkrivena je nemogućnost središnje vlasti da nametne svoju volju periferijama i neprekidan proces kompromisa s tradicionalnim elitama; pokazalo se da je naizgled racionalno i meritokratski organiziran državni aparat često bio krinka za mreže klijenata i sredstvo prikupljanja novaca kroz

prodaju državnih službi. Drugim riječima, recentna historiografija otkrila je da je "apsolutistička" država bila daleko slabija no što se nekoć činilo. Da bi postigla čak i manji dio svojih ciljeva ona je bila prinuđena oslanjati se na saveze i kompromise s tradicionalnim elitama i privatnim kapitalom. Daleko od birokratskog "Levijatana," država je bila relativno mala, često neracionalno ustrojena i neučinkovita. A kad su konačno uspjeli stvoriti centraliziranu birokratsku državu, u 18. i 19. stoljeću, europski vladari to su postigli ne zato što su radili protiv tradicionalnih elita društva - iako je, naravno, i toga bilo - nego uvelike kroz suradnju s njima, uz njihovu pomoć. Parrottov argument sjajno nadopunjuje ovakvu interpretaciju na vojnom području: državna moć jačala je kroz suradnju s privatnom moći, a ne protiv nje.

Sve u svemu, Parrottova knjiga iznimno je provokativna i originalna te nema dvojbe da će potaknuti brojne polemike. Uz njenu originalnost treba istaći i ogroman materijal koji je autor prošao, jer njegovi primjeri sežu od Španjolske do Poljske, od Švedske sve do Habsburške monarhije. Isto tako treba istaći višestrukost perspektiva i metodologija koje Parrott koristi. Iako je većina knjige posvećena vojnoj povijesti, ova studija otvara važne teme iz povijesti institucija, kao i društvene i kulturne povijesti. U vrijeme sve užih historiografskih specijalizacija ovakve studije sa širokim metodološkim i geografskim horizontom osobito su dragocjene.

Lovro Kunčević

Visina Sunca u podne u Splitu na dan zimskog solsticija. Osvrt na neke tvrdnje **Mladena Pejakovića** o Dioklecijanovoj palači

U radu ću se osvrnuti na neke dijelove iz knjige Mladena Pejakovića *Dioklecijanova palača sunca*¹ u kojima se donose astronomske vrijednosti visine Sunca u podne, pri njegovu prolasku kroz gornji meridijan za vrijeme zimskog solsticija, zatim definicije amplitude i azimuta, objašnjenje za nebeski meridijan, ekvator i ekliptiku.

U predgovoru knjige, Ive Šimat Banov navodi dijelove iz Pejakovićeve knjige *Omjeri i znakovi*,² a Joško Belamarić spominje Divonu i Sorkočevićev ljetnikovac na Lapadu, pa ću se ovdje kraće osvrnuti i na tu knjigu.³ To je zato što se i u njoj neuspješno želi dokazati utjecaj sunčevih zraka i visine Sunca u podne na položaj nekih starohrvatskih crkvice, pa i na smještaj Dubrovnika i nekih zgrada i tvrđava u njemu, tvrdeći da su građene na osnovi sunčeve zrake na dan Sv. Vlaha i visine Sunca za vrijeme ekvinocija i solsticija. Istom ili sličnom metodologijom želi se u ovoj knjizi riješiti i položaj Dioklecijanove palače i važnijih objekata u njoj. Pritom je za Pejakovića vrlo bitna i znakovita visina Sunca na dan zimskog solsticija od 20°, jer je 22. prosinca (236. ili 237. godine) rođen car Dioklecijan.

Nacrtu za "Visine Sunca u presjeku Velikog hrama"⁴ pripada sljedeći tekst: "Sukut solsticijskom kutu od 70° je kut od 20°, označitelj visine Sunca *dies bruma*, podneva na dan zimskoga solsticija. Taj je kut također određen normalom na visinu Sunca ljetnoga solsticija iz suprotnoga ugla dijagona na malu dijagonalu. Na ovom su kutu određene visine postolja sakralnih arhitektura.

Ovaj kut ima osobito simboličko značenje. On je kut podnevne visine Sunca u kupoli neba

¹ Mladen Pejaković, *Dioklecijanova palača sunca*. Zagreb: Litteris, 2006.

² Mladen Pejaković, *Omjeri i znakovi: ogledi iz starije hrvatske umjetnosti*. Dubrovnik: Matica hrvatska - ogranak Dubrovnik, 1996.

³ Opširniji osvrt na knjigu *Omjeri i znakovi* objavio sam pod naslovom »O prvim sunčevim zrakama nad Dubrovnikom.« *Naše more* 1-2 (1997): 85-95, i u nešto dopunjenom izdanju u knjizi *Nove spoznaje o postanku Dubrovnika, o njegovu brodarstvu i plovidbi svetoga Pavla*. Dubrovnik: Sveučilište u Dubrovniku, 2005: 215-242.

⁴ M. Pejaković, *Dioklecijanova palača sunca*: 57.